

Isaac Asimov: Tükörkép

Fordította: [Nagy Sándor](#), 1993

Asimov-művek lelőhelye: asimov.atw.hu

Lije Baley épp elhatározta, hogy ismét pipára gyújt, amikor minden előzetes kopogtatás és bejelentés nélkül kinyílt az ajtó. Bosszúsán felnézett, aztán kiesett a pipa a kezéből. Mi sem árulkodott jobban lelkiállapotáról, mint az a tény, hogy nyomban megfedkezett a leesett pipáról.

– R. Daneel Olivaw! – Baley hangjában izgatottság és elképedés vegyült. – Szent Josafát! Csak nem maga az?!

– De bizony én – felelte a magas, barnára sült jövevény, ám arcvonásai egy pillanatra sem mozdultak el a szokott nyugalom kifejezésétől. – Sajnálom, hogy figyelmeztetés nélkül leptem meg önt, de a helyzet kényes, úgyhogy még a helybéli embereket és robotokat sem tanácsos bevonni, ha nem muszáj. Ettől függetlenül örülök, hogy újra látom, Elijah barátom.

Ezzel a robot előrenyújtotta jobbját. Éppolyan emberi volt ez a gesztus, mint az egész megjelenése. Ám Baley annyira hatalmába kerítette a döbbenet, hogy egy darabig értetlenül bámulta a feléje nyújtott kezét. Kisvártatva ezután két kézzel megfogta, konstatálva annak meleg keménységét.

– De Daneel, miért? Bármikor szívesen látom, de... És mi az a kényes helyzet? Már megint bajban vagyunk? Úgy értem a Föld...

– Nem Elijah barátom, a Földnek ehhez semmi köze. A helyzet, amit kényesnek aposztrofáltam, egy apróság. Egy kis vita a matematikusok közt, semmi egyéb. Minthogy véletlenül épp egy könnyűugrásnyira voltunk a Földtől...

– Ezek szerint egy csillaghajón folyt a vita?

– Úgy van. Aprócska vita, ám a benne részt vevő emberek számára elképesztően fontos.

Baley nem tudta elnyomni mosolyát.

– Nem lep meg, hogy elképesztőnek találja az embereket. Merthogy nem engedelmeskednek a három törvénynek.

– Ez valóban fogyatékoság – mondta R. Daneel komoran –, és azt hiszem, az emberek saját magukat sem értik. Lehet, hogy önt nem lepik meg annyira, mint az űrlakosokat, hiszen itt, a Földön sokkal több ember él, mint az űrvárosokban. És ha ez így van, márpedig azt hiszem, igen, ön talán segíthet rajtunk.

R. Daneel pillanatnyi szünetet tartott, majd kissé váratlanul hozzáfűzte:

– Ámbár vannak olyan szabályai az emberi viselkedésnek, amelyeket magam is megtanultam. Például, azt hiszem, emberi mércével mérve kifogásolható az etikett oldaláról, hogy nem érdeklődtem a kedves felesége és gyermeke hogylétéről.

– Jól vannak. A fiú egyetemista már, Jessie pedig a helyi politikában ügyködik. És most, hogy túl vagyunk az udvariaskodáson, hadd halljam, mi szél hozta.

– Amint említettem, épp egy könnyűugrásra voltunk a Földtől – kezdte R. Daneel –, úgyhogy azt javasoltam a kapitánynak, kérdezzük meg önt.

– És a kapitány belement?! – Baley hirtelen maga elé képzelte egy űrvárosi csillaghajó büszke és autokrata kapitányát, amint beleegyezik, hogy a Földön landoljanak – épp a Földön! –, és kikérjék egy földlakó – épp egy földlakó! – véleményét.

– Azt hiszem – mondta R. Daneel –, olyan helyzetben volt, hogy bármibe belement volna. Ráadásul nagyon dicsértem magát; no persze nem állítottam semmi valótlant. Végül megígértem neki: a tárgyalásokat úgy fogom intézni, hogy senkinek se kelljen a legénységből és az utasok közül belépnie a földlakók városaiba.

– És ne kelljen földlakókkal beszélniük, értem. De mi történt voltaképpen?

– Az Eta Carina csillaghajó utasai közt van két matematikus is, akik az Aurora felé tartanak, hogy részt vegyenek egy csillagközi neuro-biofizikai konferencián. A vita középpontjában két matematikus áll: Alfred Barr Humboldt és Gennao Sabbath. Talán ön is hallott már róluk, Elijah barátom.

– Nem én – mondta Baley határozottan. – Nem értek a matematikához. Ide hallgasson, Daneel, remélem, nem mondta nekik, hogy matematikai fenomén vagyok, vagy...

– Dehogyanis Elijah barátom. Tudom, hogy ön nem az. De ez mellékes is, minthogy a szóban forgó matematikának semmi köze sincs az ügyhöz.

– Akkor hát folytassa!

– Minthogy ön egyiküket sem ismeri, engedje meg, Elijah barátom, hogy annyit eláruljak: dr. Humboldt jócskán benne jár már a huszonhetedik dekádjában... Igen, Elijah barátom?

– Áh, semmi, semmi – mondta Baley ingerülten. Mindössze magában motyogott, többé-kevésbé összefüggéstelen szavakkal reagálva az űrlakosok megnyújtott élettartamára. És még mindig aktív, a kora ellenére? A földi matematikusok harminc-egynéhány éves koruk után...

Daneel nyugodtan folytatta:

– Dr. Humboldt, hosszú és megbecsült munkássága folytán, a galaxis három legjobb matematikusa közé sorolják. És bizony nagyon is aktív. Dr. Sabbath viszont egészen fiatal. Még ötven sincs, de máris a legfigyelemreméltóbb új tehetségként tartják számon a matematika legnehezebb ágaiban.

– Ezek szerint mindketten kiválóak – mondta Baley. Hirtelen eszébe jutott a pipája. Felvette, de úgy döntött, nincs értelme rágyújtani, úgyhogy kiverte belőle a hamut. – Na és mi történt? Gyilkosság? Megölte egyik a másikat?

– Egyik nagy tekintélyű férfiú megpróbálja tönkretenni a másikat. Emberi értékrend szerint ez, azt hiszem, rosszabb, mint a fizikai megsemmisítés.

– Néha valóban. És melyik akarja tönkretenni a másikat?

– Hát épp ez a kérdés, Elijah barátom: melyik?

– Folytassa!

– Dr. Humboldt világosan adja elő a dolgot. Nem sokkal azelőtt, hogy a csillaghajóra szállt, felmerült előtte egy új lehetőség az idegpályák vizsgálatára, amely a helyi kortikális területek mikrohullám-abszorpciójának megváltozásán alapult volna: A felismerés egy rendkívül kifinomult matematikai technikával függött össze, amelynek részleteit – minthogy nem értem őket – természetesen képtelen volnék értelmesen kifejezni. Ez azonban a tárgy szempontjából mellékes. Dr. Humboldt a dolgot fontolgatva óráról órára biztosabb lett benne, hogy valami forradalmat tart a markában, melyhez képest minden eddigi eredménye eltörpül a matematikában. És akkor felfedezte, hogy dr. Sabbath is a hajón van.

– Áh, és aztán kipróbálta az ifjú Sabbathon?

– Pontosan. Hírből jól ismerték egymást, és már azelőtt is találkoztak szakmai összejöveteleken. Humboldt minden részletbe beavatta Sabbathot. Sabbath teljes mértékben alátámasztotta Humboldt analízisét, és nem fukarkodott a dicséretekkel a felfedezés jelentőségét és a felfedező találatekonyságát illetően. Humboldt, akit mindez megnyugtatott, írt egy cikket, amelyben tömören vázolta munkáját, és két nap múlva készen állt rá, hogy a szubéteren át elküldje azt az aurorai konferencia elnökségének, hogy ezzel hivatalosan biztosítsa elsőségét, és a többiek felkészülhessenek a vitára, mielőtt a gyűlés véget érne. Legnagyobb meglepetésére azt találta, hogy Sabbath is elkészült a maga cikkével – lényegében ugyanaz a cikk volt, mint Humboldté –, és neki is az volt a szándéka, hogy az Aurorára küldje a szubéteren át.

– Gondolom, Humboldt dühös lett.

– De mennyire!

– És Sabbath? Ő hogy adta elő a dolgot?

– Pontosan úgy, ahogy Humboldt. Szóról szóra.

– Hát akkor mi a probléma?

– Az, hogy a nevek tükörképszerűen szerepet cseréltek. Sabbath szerint az övé volt a felismerés, és ő konzultált Humboldttal. Humboldt volt az, aki egyetértett az analízissel, és dicsérte azt.

– Vagyis mindkettő azt állítja, hogy az ötlet az övé, és a másik ellopta. Számomra ez egyáltalán nem tűnik problémának. Tudományos vitáknál elég, ha felmutatják a dátummal ellátott és aláírt kutatási feljegyzéseket. Ebből meg lehet állapítani az elsőséget. Még a hamisítás tényére is fény derülhet a belső ellentmondásokból.

– Más esetben igaza volna, Elijah barátom, csak hogy ez matematika, nem pedig kísérleti tudomány. Dr. Humboldt azt állítja, hogy fejben dolgozta ki a dolog lényegét. Semmit se írt le addig, amíg sort nem kerített a cikkekre. Dr. Sabbath természetesen ugyanezt mondja.

– Hát akkor radikálisabb módszerrel kell véget vetni a vitának. Fizikai vizsgálatnak kell őket alávetni, hogy kiderüljön melyikük hazudik.

R. Daneel lassan megcsóválta a fejét.

– Elijah barátom, ön nem érti, miről van szó. Ezek itt mindketten tiszteletreméltó tudósok, a Birodalmi Akadémia tagjai. Ebben a minőségükben csak a velük egyenrangúak – *szakmai* értelemben egyenrangúak – vethetik őket alá etikai vizsgálatnak, hacsak önként le nem mondanak erről a kivételezettségükről.

– Hát akkor javasolják nekik az utóbbit. A bűnös nem fog lemondani a kivételezettségéről, mert nem kockáztathatja meg a fizikai vizsgálatot. Az ártatlan azonnal bele fog egyezni. Még csak el se kell végezni a próbát.

– Nem úgy van az, Elijah barátom. Ha egy ilyen ügyben lemondának a kivételezettségükről azért, hogy laikusok vizsgálják meg őket, az súlyos és talán helyrehozhatatlan csapást jelentene a presztízsükre. Mindketten kategorikusan megtagadták a kivételezettségről való lemondást. Első a büszkeség, az ártatlanság kérdése számukra másodrendű fontossággal bír.

– Ebben az esetben egyelőre hagyni kell a dolgot. Tegyük félre, amíg az Aurorára nem érnek. A neuro-biofizikai konferencián tucatjával lesznek velük egyenrangú szakmabéliek, és akkor...

– Ez viszont óriási csapást jelentene magára a tudományra nézve, Elijah barátom. Mindketten kárát látnák, hogy botrány részesei voltak. Még az ártatlant is elmarasztalnák amiatt, hogy ilyen ízléstelen helyzetbe került. Mindenki úgy ítélné, hogy mindenáron csendben, tárgyalás nélkül kellett volna elintézniük a vitát egymás között.

– Rendben. Nem vagyok ugyan úrlakos, de el tudom képzelni, hogy ez a fajta hozzáállás a várható. És mit szólnak hozzá az érintettek?

– Humboldt teljesen egyetért. Azt mondja, ha Sabbath elismeri a lopást, és hagyja, hogy ő, Humboldt, továbbíthassa a cikket vagy legalább a konferencián való előadását, akkor nem erőlteti a vádemelést. Sabbath

etikátlan eljárását titokban tartja, akárcsak a kapitány, aki az egyetlen kívülálló emberi lény, akinek tudomása van a vitáról.

– Na és az ifjú Sabbat?

– Ő is egyetért dr. Humboldttal a legapróbb részletekig, de persze fordított szereposztással. Itt is érvényesül tehát a tükörképesség.

– Ezek szerint patthelyzet.

– Azt hiszem, Elijah barátom, mindketten arra várnak, hogy majd a másik enged, és bűnösnek vallja magát.

– Hát akkor csak hadd várjanak!

– A kapitány úgy látja, hogy a helyzet tarthatatlan. A várakozásnak ugyanis két kimenetele lehetséges. Az egyik az, hogy mindketten makacsul kitartanak egészen az Auroráig, ahol aztán kitör a botrány. A kapitány, aki a hajón felelősséggel tartozik az igazság érvényesüléséért, kegyvesztett lesz, mert nem volt képes csendben elrendezni az ügyet, és ez számára teljesen elfogadhatatlan.

– Az alternatíva?

– Az, hogy valamelyik matematikus beismeri a rosszhiszeműséget. De vajon a vallomástevőt valódi büntudat fogja vezérelni, vagy pedig az a nemes szándék, hogy a botrányt elkerüljék? Helyes volna-e megfosztani az elsőségétől azt a személyt, aki oly magas szintjére emelkedett az erkölcsiségnek, hogy hajlandó lenne inkább lemondani elsőségéről, semmint a tudomány egésze lássa kárát a dolognak? Vagy a másik esetet véve: mi van, ha a bűnös az utolsó pillanatban vallomást tesz, ám olyan módon, mintha ezt csupán a tudomány kedvéért tenné, így aztán elkerüli tettének következményeit, árnyékot vetve a másikra? Erről persze nem tudna más, csak a kapitány, ám ő nem kívánja azzal a nyugtalanító érzéssel leélni maradék életét; hogy esetleg részese volt az igazság groteszk megcsúfolásának.

Baley felsőhajtott.

– Egyfajta intellektuális póker. Ki roppan össze először, miközben közelednek az Aurorához? Ez az egész történet, Daneel?

– Nem teljesen. Vannak tanúi is a dolognak.

– Szent Josafát, Daneel! Mért nem ezzel kezdte?! Miféle tanúkról beszél?

– Dr. Humboldt személyi szolgájáról...

– Gondolom, robot.

– Természetesen. R. Prestonnak hívják. Ez az R. Preston nevű szolga jelen volt a legelső megbeszélésükön, és minden részletben alátámasztja dr. Humboldtot.

– Úgy érti, azt mondja, hogy az ötlet dr. Humboldté volt, aki elmesélte dr. Sabbatnak, és dr. Sabbat dicsérte az ötletet és így tovább?

– Úgy van, a legapróbb részletekig.

– Értem. No és ez eldönti a dolgot vagy nem? Gondolom, nem.

– Jól látja. Azért nem dönti el a kérdést, mert van egy másik tanú is. Dr. Sabbatnak szintén van egy személyi szolgája, R. Idda, egy másik robot, aki véletlenül ugyanolyan modell, sőt azt hiszem, ráadásul ugyanabban az évben és ugyanabban a gyárban is készült. Mindketten ugyanannyi ideje vannak szolgálatban.

– Különös egybeesés... szerfelett különös.

– De tény, mégpedig olyan tény, amely – attól tartok – rendkívül megnehezíti bármely olyan következtetés levonását, ami a két szolga nyilvánvaló különbségére épít.

– Ezek szerint R. Idda ugyanazt a sztorit adja elő mint R. Preston?

– Pontosan ugyanazt, kivéve a nevek tükörképszerű megfordítását.

– R. Idda tehát azt állítja, hogy az ötlet az *ifjú* Sabbaté volt, azé a Sabbaté, aki még *ötven* sincs – Lije Baleynek nem sikerült teljesen kiküszöbölnie hangjából a szarkasztikus élt; ő maga is ötven alatt volt, de távolról sem érezte már ifjúnak magát –; és Sabbat mondta el dr. Humboldtnak, aki fennhangon dicsérte őt és így tovább.

– Igen, Elijah barátom.

– Vagyis az egyik robot hazudik.

– Úgy tűnik.

– Nem volna nehéz kideríteni, hogy melyik. Úgy vélem, ha egy robotikai szakértő akár csak felületesen is megvizsgálná...

– Ebben az esetben nem elég egy robotikus, Elijah barátom. Csak egy képzett robopszichológusnak volna akkora súlya, és gyakorlata, hogy ekkora horderejű döntést magára vállalhasson. Márpedig a hajón nincs ilyen képzett szakember. Ilyen vizsgálatot csak az Aurorára érve végezhetnének el...

– Csakhogy akkorára már nyakig ülünk a szószban. Most viszont a Földön vagyunk. Felhajtunk egy robopszichológust, és minthogy a Földön törtétek aligha jutnak el az aurorai fülekbe, a botrány elmarad.

– Csak az a bökkenő, hogy sem dr. Humboldt, sem dr. Sabbat nem fogja megengedni, hogy földi robopszichológus vizsgálja meg a szolgáját. Az illető földlakónak ugyanis óhatatlanul...

A robot elhallgatott.

Lije Baley közönyösen folytatta a robot elkezdett mondatát:

- ...hozzá kéne nyúlnia a robotokhoz.
- Ezek régi szolgák, és nagy megbecsülésnek örvendenek...
- És nem szennyezhetők be azáltal, hogy egy földlakó keze érinti őket. Hát akkor mit akar tőlem, a csudába is?!

Baley fancsali képet vágva folytatta:

- Sajnálom R. Daneel, de semmi értelmét nem látom annak, hogy engem is belekeverjen.
- A hajón betöltött feladatomban az égvilágon semmi köze nem volt a szóban forgó problémához. Csak azért fordult hozzám a kapitány, mert valakivel meg kellett beszélnie a dolgot. Eléggé emberszerűnek látszom ahhoz, hogy beszélgetni lehessen velem, ugyanakkor eléggé robotszerűnek is, hogy a bizalmas közlés kettőnk között maradjon. Elmondott mindent, majd megkérdezte, hogy én mitévő lennék a helyében. Felöltött bennem, hogy a következő könnyűugrással el tudnánk jutni a Földre. Közöltem a kapitánnyal, hogy noha én magam éppolyan tanácstalanul állok az egész tükörképüggyel szemben, mint ő, volna valaki a Földön, aki esetleg tudna segíteni.

– Szent Jozefa! – motyogta Baley a bajusza alatt.

– Gondolja csak meg, Elijah barátom! Ha sikerülne megoldania a rejtélyt, azzal nemcsak a saját karrierjének használna, hanem talán az egész Földnek is. Természetesen az ügy nem kaphat nyilvánosságot, de a kapitány befolyásos ember a hazájában, és nem maradna hálátlan.

– Ettől csak még nyomasztóbb az egész!

– Meg vagyok győződve róla – folytatta közömbösen R. Daneel –, hogy önnek máris támadt valamilyen ötlete a teendőket illetően.

– Valóban? Nos azt hiszem, hogy a nyilvánvaló teendő a két matematikus kikérdezése, akik közül az egyik alighanem tolvaj.

– Attól tartok, Elijah barátom, hogy egyikük sem lesz hajlandó bejönni a városba. Mint ahogy abba sem fognak beleegyezni, hogy ön menjen el hozzájuk.

– Márpedig nincs rá semmi mód, hogy egy úrlakost arra kényszerítsünk, hogy kapcsolatba lépjen egy földlakóval. Nos, ez világos, Daneel. Csak hogy én zárt láncú tévékapcsolatra gondoltam.

– Az sem megy. Nem fognak belemenni, hogy egy földlakó hallgassa ki őket.

– Hát akkor mit akarnak tőlem? A robotokkal beszéljek?

– A robotokat sem engedik ide.

– Szent Jozefa, Daneel! De hát maga is idejött.

– Ez az én döntésem volt. Engedélyem van rá, hogy a hajó fedélzetén magam döntsek az efféle dolgokban, anélkül, hogy bármely emberi lény megvétőzhatná azt, kivéve a kapitányt, aki viszont alig várta a kapcsolat felvételét. Jómagam, önt ismerve, elégtelennek ítélem meg a televíziós kontaktust. Magam szerettem volna kezét rázni önrel.

Lije Baley megenyhült.

– Ezt nagyra értékelem, Daneel, de őszintén szólva jobb szeretném, ha ezúttal megfélekedezett volna rólam. Beszélhetnék legalább televízión keresztül a robotokkal?

– Azt hiszem, ezt el lehet intézni.

– Ez is valami. Ezek szerint az lesz a dolgom, hogy belekontárkodjam egy robopszichológus feladatkörébe.

– De hát ön detektív, Elijah barátom, nem pedig robopszichológus!

– Nem számít. Most pedig, mielőtt beszélnek velük, gondolkozzunk egy csöppet. Mondja: elképzelhető hogy mindkét robot igazat állít? Hát ha a két matematikus kétértelmű szavakat használt. Talán olyan természetű volt a beszélgetés, hogy mindkét robot őszintén hiheti, hogy az ő gazdája az ötlet jogos birtokosa. Vagy pedig az egyik robot a beszélgetés egyik felét hallotta, a másik pedig a másikat, s ebből hiszi azt, hogy az ötlet az ő gazdájától származik?

– Ez teljességgel lehetetlen, Elijah barátom. Mindkét robot azonos módon adja elő a beszélgetést.

– Ezek szerint abszolúte biztos, hogy egyikük hazudik?

– Igen.

– Megnézhetném a kapitány jelenlétében elhangzott vallomások átíratát?

– Gondoltam, hogy szüksége lesz rá, úgyhogy magammal hoztam egy másolatot.

– Hála az égnek! Tettek fel keresztkérdéseket a robotoknak, és ha igen, ez az anyag is szerepel az átíratban?

– A robotok mindössze az elhangzottakat ismételték el. A keresztkérdések a robopszichológus feladatköréhez tartoznak.

– Vagy az enyémhez.

– Ön detektív, Elijah barátom, nem pedig...

– Rendben van kedves R. Daneel. Mindjárt kapcsolatba lépek az ürpszichológusokkal. Ezt detektívként megtehetem, minthogy nem vagyok robopszichológus. Gondolkozzunk tovább. Egy robot rendszerint csak akkor hazudik, ha ez elkerülhetetlenül szükséges a három törvény érvényesítése érdekében. A harmadik törvény megengedi azt is, hogy saját fennmaradását hazugság árán biztosítsa. Még hajlamosabb a hazugságra, ha ez ahhoz szükséges, hogy a második törvény értelmében egy emberi lény által jogszerűen kiadott utasítást kövessen. Akkor a leghajlamosabb a hazugságra, ha ezzel emberi életet menthet, vagy az Első törvény értelmében ezzel

megakadályozhatja, hogy emberi lény károsodást szenvedjen.

– Úgy van.

– Márpedig ebben az esetben mindkét robot gazdája jó híréért védi, ha kell, hazugság árán is. Az adott körülmények között a szakmai jó hír csaknem egyenértékű az étellel, s így kis híján Első Törvény-erősségű készletet forog fenn a hazugságra.

– Mindazonáltal, Elijah barátom, a hazugság ártalmára van a másik gazda szakmai jó hírének.

– Ez így is volna, csak hogy a robotoknak világosabb elképzelésük lehet a gazdájuk reputációjáról, és őszintén hihetik, hogy az jobb, mint a másiké. Így aztán mindkettő úgy okoskodik, hogy hazugsággal kisebb kárt okoz, mint ha igazat mondana.

Lije Baley egy pillanatra elhallgatott, majd így folytatta: – Rendben. El tudná intézni nekem, hogy beszélhessek az egyik robottal... mondjuk először R. Iddával?

– Sabbat robotjával?

– Igen – felelte szárazon Baley –, a fiatal fickóéval.

– Mindössze néhány percmbe kerül az egész – mondta R. Daneel. – Van nálam egy vetítővel felszerelt mikrorevő. Csupán egy üres falra lesz szükség. Azt hiszem, ez jó is lesz, ha megengedi, hogy idébb rakjam ezeket a filmszekrényeket.

– Rajta! Mikrofonba kell beszélnem?

– Nem, csak beszéljen úgy, ahogy máskor szokott. Bocsásson meg, Elijah barátom, de lesz még egy kis késedelem. Kapcsolatba kell lépnem a hajóval, és elintéznem, hogy beszélhessek R. Iddával.

– Mi volna, Daneel, ha addig is ideadná nekem a korábbi vallomások átiratát?

Miközben R. Daneel üzembe helyezte a készüléket, Lije Baley pipára gyújtott, és átlapozta a robottól kapott köteget.

Néhány perc múlva R. Daneel megszólalt:

– Ha kész van, Elijah barátom, R. Idda a rendelkezésére áll. Vagy inkább az átirattal foglalkozna még néhány percig?

– Nem – sóhajtott Baley –, semmi új nincs benne. Kapcsolja csak, de ügyeljen rá, hogy a beszélgetés rögzítve legyen, és gondoskodjék az átiratról is.

R. Idda, aki teljesen valószerűtlennek hatott a falra vetített kétdimenziós képen, lényegében fémszerkezet volt, nem pedig afféle humanoid, mint R. Daneel. Magas volt, de darabos, és nem sok különbség látszott közte és a Baley által ismert sokféle robot között, legfeljebb holmi apró szerkezeti különbségek.

– Üdvözlöm, R. Idda – mondta Baley.

– Üdvözlöm, uram – felelte R. Idda fojtott hangon, amely meglepően humanoidnak hatott.

– Ön Gennao Sabbat személyi szolgája, ha nem tévedek.

– Úgy van, uram.

– Mióta, fiam?

– Huszonkét éve, uram.

– Sokra tartja gazdája jó híréért?

– Igen, uram.

– Fontosnak ítéli, hogy a jó híre megmaradjon?

– Igen, uram.

– Ugyanolyan fontos gazdája jó hírének megóvása, mint a fizikai létezéséé?

– Nem, uram.

– Ugyanolyan fontos gazdája jó hírének megóvása, mint bárki másé?

R. Idda habozott.

– Az ilyen ügyeket csak konkrétan lehet megítélni, uram – mondta. – Lehetetlen általános szabályt alkalmazni rá.

Baley elbizonytalanodott. Ezek az űrvárosi robotok folyékonyabban és értelmesebben beszéltek, mint a földi modellek. Egyáltalán nem volt biztos benne, hogy képes lesz túljárni az eszükön.

– Ha úgy látná – folytatta –, hogy a gazdája jó híre fontosabb, mint másé – teszem azt, mint Alfred Barr Humboldté –, képes volna hazudni, hogy ezzel megvédje gazdája jó híréért?

– Igen, uram.

– Hazudott akkor is, amikor a gazdája mellett tanúskodott a dr. Humboldttal kapcsolatos vitában?

– Nem, uram.

– De ha mégis hazudott volna, akkor ugye most tagadná a hazugság tényét, hogy ezzel védje gazdáját?

– Igen, uram.

– Lássuk csak – mondta Baley. – A gazdájának, Gennao Sabbatnak jó neve van a matematikában. Gazdája fiatalember. Ha ebben a dr. Humboldttal kapcsolatos vitás ügyben engedett volna a kísértésnek, hogy etikátlanul cselekedjék, bizonyára csorbát szenvedne a jó híre, de mivel fiatal még, bőven lenne rá ideje, hogy ezt jóvátegye. Rengeteg intellektuális diadal van még előtte, és az emberek úgy tekintenéek vissza erre a plagizálási kísérletre,

mint a forrófejű ifjú botlására, akinek nem volt még elég fejlett az ítélőképessége. Olyasmi ez, amit még helyre lehet hozni a jövőben.

Ha viszont dr. Humboldt volt az, aki a kísértésnek engedett, akkor a helyzet sokkal súlyosabb. Ő már öregember, akinek a nagyszerű eredményei évszázadokra nyúlnak vissza. Eddig makulátlan hírnévnek örvendett. Mindez azonban feledésbe merül a késői évek egyetlen bűne miatt, és nem lesz lehetősége többé, hogy a csorbát kiköszörülje a viszonylag rövid hátralévő idő alatt. Számára nem sok alkotási lehetőség van már. Oly sokkal több a tönkretett év Humboldt esetében, és annival kevesebb a lehetőség a régi rang visszaállítására! Remélem, belátja, hogy Humboldt az, aki a nehezebb helyzettel néz szembe, s így ő szolgál rá a nagyobb kíméleltre.

Hosszú szünet következett, majd R. Idda rendületlen hangon megszólalt:

– A vallomásom hazugság volt. A munka dr. Humboldt érdeme, és az én gazdám az, aki – helytelen módon – magának próbálta tulajdonítani ezt az érdemet.

– Rendben van, fiam – mondta Baley. – Megparancsolom, hogy az elhangzottakról egy szót se senkinek, hacsak a hajó kapitánya másképp nem rendelkezik. A kihallgatásnak vége!

A kép eltűnt. Baley pőfékelt egyet-kettőt a pipájából. – Mit gondol, Daneel, hallotta ezt a kapitány?

– Biztos vagyok benne. Ő az egyetlen tanú rajtunk kívül.

– Jól van. Akkor most lássuk a másikat.

– Mi értelme van ennek, Eljah barátom, R. Idda beismerő vallomása után?

– Hogyhogy mi? R. Idda vallomása nem jelent semmit.

– Semmit?

– Semmit a világon. Bebizonyítottam neki, hogy dr. Humboldt rosszabb helyzetben van. Nyilvánvaló, hogy ha eddig hazudott volna Sabbat védelmében, akkor most átváltott volna az igazságra, mint ahogy állította is. Másfelől ha eredetileg igazat mondott volna, akkor most Humboldt érdekében váltott volna át a hazugságra. Még mindig ugyanaz a tükörképi helyzet: semmivel sem lettünk okosabbak.

– Na és mit ér vele, ha R. Prestont is kikérdezi?

– Ha a tükörképi dolog tökéletes volna, akkor semmit. Csakhogy nem az. Először is ott kezdem, hogy az egyik robot igazat mond, a másik pedig hazudik, ami aszimmetriát jelent. Lássuk hát R. Prestont. Ha elkészült R. Idda kihallgatásának átirata, szeretném megkapni azt is.

A vetítő újra működésbe lépett. R. Preston, néhány jelentéktelen mellkasi részlettől eltekintve, mindenben azonosnak látszott R. Iddával.

– Üdvözlöm, R. Preston – mondta Baley, aki beszéd közben maga előtt tartotta az R. Iddával folytatott beszélgetés átiratát.

– Üdvözlöm, uram – felelte R. Preston, R. Iddával azonos hangon.

– Ön Alfred Barr Humboldt személyi szolgálója, ha nem tévedek.

– Úgy van, uram.

– Mióta, fiam?

– Huszonkét éve, uram.

– Sokra tartja gazdája jó hírét?

– Igen, uram.

– Fontosnak ítéli, hogy a jó híre megmaradjon?

– Igen, uram.

– Ugyanolyan fontos gazdája jó hírének megóvása, mint a fizikai létezéséé?

– Nem, uram.

– Ugyanolyan fontos gazdája jó hírének megóvása, mint bárki másé?

R. Preston habozott.

– Az ilyen ügyeket csak konkrétan lehet megítélni, uram – mondta. – Lehetetlen általános szabályt alkalmazni rá.

– Ha úgy látná – kérdezte Baley –, hogy a gazdája jó híre fontosabb, mint másé – teszem azt, mint Gennao Sabbaté –, képes volna hazudni, hogy ezzel megvédje gazdája jó hírét?

– Igen, uram.

– Hazudott akkor is, amikor a gazdája mellett tanúskodott a dr. Sabbattal kapcsolatos vitában?

– Nem, uram.

– De ha mégis hazudott volna, akkor ugye most tagadná a hazugság tényét, hogy ezzel védje gazdáját?

– Igen, uram.

– Lássuk csak – mondta Baley. – A gazdájának, Alfred Barr Humboldtnak jó neve van a matematikában. Gazdája idős ember. Ha ebben a dr. Sabbattal kapcsolatos vitás ügyben engedett volna a kísértésnek, hogy etikátlanul cselekedjék, bizonyára csorbát szenvedne a jó híre, de hála idős korának és az évszázadok során kiérdemelt jó hírének, ő kerülne ki győztesen a vitából. Az emberek úgy tekintenének vissza erre a plagizálási kísérletre, mint a megromlott egészségi állapotú idős ember botlására, akinek már elbizonytalanodott az ítélőképessége.

Ha viszont dr. Sabbat volt az, aki a kísértésnek engedett, akkor a helyzet sokkal súlyosabb. Ő még fiatal ember, akinek sokkal kevésbé megalapozott a hírneve. Normális körülmények között, az előtte álló évszázadok alatt hatalmas tudást gyűjthetne össze, amely nagyszerű tettekhez vezethetné. Mindez azonban most lezárul előtte, egyetlen, ifjúként elkövetett botlás miatt. Az ő esetében sokkal hosszabb jövő sikere a tét! Remélem, belátja, hogy Sabbat az, aki a nehezebb helyzettel néz szembe, s így ő szolgál rá a nagyobb kíméletre.

Hosszú szünet következett, majd R. Preston rendületlen hangon megszólalt:

– A vallomásom szín...

Ebben a pillanatban a robot elhallgatott.

– Kérem, folytassa, R. Preston – biztatta Baley.

A robot nem reagált. R. Daneel szólalt meg helyette.

– Sajnálom; Elijah barátom, de attól tartok, hogy R. Preston lefagyott. Felmondta a szolgálatot.

– Ezek szerint – mondta Baley – mégiscsak sikerült aszimmetriát létrehozni. Ebből már megállapíthatjuk, ki a bűnös.

– És hogyan, Elijah barátom?

– Gondolkozzon! Képzelve magát egy ember helyébe, aki nem követett el bűnt, és ezt a tényt személyi robotja is tanúsíthatja. Ebben az esetben semmi tennivalója nem volna. A robotja elmondaná az igazságot, és ezzel igazolná magát. Ha azonban ő volna a bűnös, csak a robot hazugsága menthetné meg. Ez már némileg kényesebb helyzet, mert a robot hazudik ugyan, ha muszáj, ám igazmondásra való hajlama bizonytalanabbá teszi az állítását, mintha az igazat vallaná. Ezt kivédendő, a bűnös valószínűleg kénytelen volna megparancsolni a robotnak, hogy hazudjon. Ily módon az Első Törvényt megerősítené a Második Törvény, mégpedig igen jelentős mértékben.

– Ez meggyőzően hangzik – mondta R. Daneel.

– Tegyük fel, hogy van két robotunk. Az egyik robot a kényszer nélkül vallott igazságról vált át a hazugságra. Mindez némi habozás árán, ám súlyosabb következmények nélkül következik be. A másik robot viszont a külsőleg kikényszerített hazugságról vált át az igazságra, ám ez számos pozitronáramkör kiégéséhez vezet az agyában, ami a robot lefagyását okozza.

– És minthogy R. Preston fagyott le...

– R. Preston gazdája, dr. Humboldt a bűnös a plagizálásban. Ha ezt továbbítja a kapitánynak és ráveszi, hogy dr. Humboldt szembebeszélje mindezzel, elképzelhető, hogy vallomásra bírja. Ha sikerül a dolog, remélem, haladéktalanul értesíteni fog róla.

– Természetesen. És ha megbocsát, Elijah barátom, négy szemközt szeretnék beszélni a kapitánnyal.

– Magától értetődik. Használja a tárgyalót: árnyékolva van.

Baley képtelen volt folytatni a munkát, amíg R. Daneel távol volt. Feszült csendben üldögélt a helyén. Sok múlt a helyzetelemzésén, márpedig nagyon is tisztában volt azzal, mennyire nem szakértője a robotikának.

R. Daneel félórán belül visszatért. Ez volt az egyik leghosszabb félóra Baley életében.

Annak persze semmi értelme sem volt, hogy a humanoid kifejezéstelen arcvonásaiból próbáljon következtetni a történetekre. Baley igyekezett maga is kifejezéstelen arccal nézni.

– Nos, R. Daneel? – kérdezte.

– Pontosan úgy lett, ahogy megmondta, Elijah barátom. Dr. Humboldt vallomást tett. Azt mondta, arra számított, hogy dr. Sabbat engedni fog, és így az övé lehet ez az utolsó nagy diadal. A válság elmúlt, és a kapitány hálás ezért. Engedélyt adott rá, hogy közöljem: nagy elismeréssel adózik a részletek iránti finom érzékének. Azt hiszem, még nekem is előnyöm fog származni abból, hogy önt javasoltam.

– Na jó – mondta Baley, akinek a térde most kezdett csak remegni s a homloka izzadni, hogy az elemzése beigazolódtott. – De Josafára kérem, R. Daneel, ne hozzon engem még egyszer ilyen helyzetbe!

– Igyekezni fogok, Elijah barátom. De természetesen minden a válság súlyosságától és az ön közelségétől függ, továbbá bizonyos más tényezőktől. Igaz is, van egy kérdésem...

– Éspedig?

– Nem lett volna logikus azt feltételezni, hogy a hazugságból könnyű az igazságba való átmenet, míg az igazságból a hazugságba való átmenet nehéz? Abban az esetben pedig a lefagyott robot váltott volna az igazságból a hazugságba, és minthogy R. Preston fagyott le, a következtetés az lett volna, hogy dr. Humboldt volt ártatlan és dr. Sabbat a bűnös.

– Igaza van, R. Daneel, lehetett volna így is érvelni. Csakhogy a másik érvelés bizonyult helyesnek. Elvégre Humboldt vallomást tett, nem?

– De igen. Azonban mindkét irányban lehet érveket felhozni. Hogy volt képes, Elijah barátom, ilyen hamar választani a két lehetőség közül?

Baley ajka egy pillanatra összerándult. Aztán megnyugodott, és a szája mosolyra húzódott.

– Azért, R. Daneel, mert én az emberi reakciókat vettem figyelembe, nem pedig a robotokét. Az emberekről többet tudok, mint a robotokról. Más szóval, már azelőtt volt némi elképzelésem a bűnös kilétéről, mielőtt a robotokat kikérdeztem volna. Míhelyt aszimmetrikus reagálásra provokáltam őket, egyszerűen úgy értelmeztem a

reakciót, hogy annak a bűnösségére mutasson, akit eleve bűnösnek hittem. A robotok reagálása szerencsére eléggé drámai volt ahhoz, hogy a bűnös megtörjön. Ezzel szemben, ha az érvelésem közvetlenül az emberi viselkedés elemzésére támaszkodott volna, nem feltétlenül jártam volna sikerrel.

– Nem mondaná el az emberi viselkedésre vonatkozó elemzését?

– Szent Josafát, R. Daneel! Gondolkozzon egy kicsit, akkor nem kell kérdeznie. Az igaz-hamis kettősségen kívül van még egy aszimmetria ebben a tükörképi sztoriban. Itt van ugyanis a két matematikus életkora: az egyik egész fiatal, a másik egészen öreg.

– Na persze. És?

– Már mondom is. El tudok képzelni egy fiatalembert, aki hirtelen támadt, meglepő és forradalmian új ötletét megbeszéli egy öregemberrel, akit diákkorától fogva a terület egyfajta félisteneként tisztelt. Ezzel szemben nem tudok elképzelni egy öreg, elismeréshez és diadalhoz szokott embert, aki hirtelen támadt, meglepő és forradalmian új ötletét egy nála évszázadokkal fiatalabb emberrel óhajtana megbeszélni, akit szükségszerűen csak zöldfülűnek tarthat – vagy ezzel egyenértékűnek, bármi legyen is rá az úrlakosok által használt kifejezés. Aztán meg: ellopná vajon egy fiatalember az általa tisztelt félisten ötletét? Elképzelhetetlen! Másfelől viszont egy öregember, aki tudatában van gyöngülő erejének, nagyon is könnyen megragadná az utolsó diadal lehetőségét, úgy vélvén, hogy egy tejfelesszájú újoncnak semmi joga sincs hozzá, hogy helyette fedezzen fel valamit az ő területén. Röviden: számomra elképzelhetetlen volt, hogy Sabbath lopta el Humboldt ötletét, s így mindkét szemszögből nézve dr. Humboldt tűnt bűnösnek.

R. Daneel egy darabig emésztette a hallottakat, azután kezét nyújtott.

– Mennem kell, Elijah barátom. Örülök, hogy találkoztunk. Remélem, hamarosan ismét látjuk egymást.

Baley melegen megszorította a feléje nyújtott kezét.

– Ne vegye rossz néven, R. Daneel – mondta –, de nekem nem túl sürgős a dolog.